

Marlena Gruda
Jagiellonian University in Kraków
marlena.gruda@uj.edu.pl
ORCID: 0000-0003-4333-4361

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE
NR 27 (2024)
DOI: 10.14746/pss.2024.27.1

Data przesłania tekstu do redakcji: 19.04.2024
Data przyjęcia tekstu do druku: 7.08.2024

Działalność Valentina Vodnika na rzecz świadomości językowej Słoweńców na przełomie XVIII i XIX wieku

ABSTRACT: Gruda Marlena, *Valentin Vodnik's activities for the linguistic awareness of Slovenians at the turn of the 18th and 19th centuries*, "Poznańskie Studia Slawistyczne" 27. Poznań 2024 Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 25–43. ISSN 2084-3011.

The text presents the figure of the first Slovenian poet, educator, scholar, publicist, politician, clergyman and mountaineer, Valentin Vodnik (1758–1819), one of the representatives of the Slovenian Enlightenment and National Revival, author of the first grammar written in Slovenian, many text-books, guides and poems. Based on the analysis of historical data dealing with Vodnik and his scientific and didactic texts (*Pismenost, Abezeda*), journalism (*Povedanje od slovenski-ga jezika*) and poetic texts (*Dramilo, Ilirija oživljena, Moj spomenik, Zadovoljni Kranjc, Vršac*), Vodnik's significant contribution to the development of education, the improvement of the level of education among Slovenians, the state of linguistic awareness and the sense of national identity of Slovenians is noted.

KEYWORDS: Valentin Vodnik, Enlightenment, language awareness, education, grammar, poetry

This is an open access article licensed under the Creative Commons CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). © Copyright by the Author(s).

1. Wprowadzenie

Pierwszy słoweński poeta¹ Valentin Vodnik (1758–1819) i jeden z głównych przedstawicieli słoweńskiego oświecenia zapisał się w historii jako aktywny działacz na rzecz rozwoju języka słoweńskiego, świadomości językowej, tożsamości narodowej, rozwoju intelektualnego i wrażliwości Słoweńców na przełomie XVIII i XIX wieku. Był najwybitniejszym poetą przed France Prešernem (1800–1849) i jedną z najważniejszych postaci zaangażowanych w działalność twórczą, naukową, dydaktyczną, a także polityczną słoweńskiego oświecenia. Do głównych osiągnięć Vodnika należało opracowanie pierwszej napisanej po słoweńsku gramatyki języka słoweńskiego (1811), podręczników do nauczania języka krajińskiego i francuskiego, publikacja przekładów (m.in. podręcznika położnictwa: *Babištvo*, 1818), tekstów w czasopismach („Pisanice od lepeh umetnost”, „Lublanske novice”) i zbiorów wierszy (*Pesmi za pokušino*, 1806; *Pesmi za brambovce*, 1809). Dzięki swoim kalendarzom (*Mala pratika*, 1798–1806; *Velika pratika*, 1795–1797) i poradnikom (w tym pierwszej słoweńskiej książce kucharskiej pt. *Kuharske bukve*, 1799) docierał do szerokiego grona odbiorców ze wszystkich warstw społecznych. Znany jest także jako obrońca i krzewiciel języka słoweńskiego w szkolnictwie, dydaktyk, duchowny, badacz minerałów, roślin, ptaków, pierwszy słoweński turysta, autor pierwszego wiersza

---

1 Tytuł „pierwszy poeta słoweński” odnosi się do wkładu Valentina Vodnika w rozwój języka słoweńskiego, świadomości językowej i kulturowej, literatury i tożsamości narodowej Słoweńców. Tytuł ten nadano mu przy okazji odsłonięcia pomnika poety w 1889 roku. Pomysłodawcy kierowali się tekstem z czasopisma „Slovenec” (28.06.1889): *V proslavo Valentinu Vodniku*. W dokumencie pojawiają się określenia „pierwszy poeta słoweński”, „wielki człowiek”, „budzielnik narodu”, „ojciec duchowy”, „wzór patriotyzmu”. Vodnik nie jest pierwszym poetą piszącym po słoweńsku ani autorem pierwszej książki poetyckiej. Jak słusznie zauważa Aleksander Bjeļčević, pierwszy, w 1780 roku, wydał swoje wiersze Janez Damascen Dev w drugim numerze czasopisma „Pisanice od lepeh umetnost” (1779–1781), pierwszym słoweńskim almanachu poetyckim promującym literaturę słoweńską inną od powstającej wcześniej literatury ludowej (cf. Kos, 1996, 76); drugi był Pavel Knobl z książką wydaną w 1801 r. *Štiri pare kratkočasnih pesmi* (Starc, 2016, 130); trzeci – Vodnik i jego *Pesme za pokušino* (1806) (cf. Štefančič, 2019). Wcześniej publikowano głównie poezję o tematyce religijnej i twórczość ludową.

na temat okolic Triglavu (*Veršac*, 1806) i prekursor poezji o tematyce górskiej (*planinska poezija*). Po upadku Napoleona w 1815 roku z powodu sympatii profrancuskich, wyrażonych m.in. w odzie na cześć Napoleona Bonaparte pt. *Ilirija oživljena*, Vodnik został usunięty ze stanowiska w oświacie i wysłany na emeryturę.

Wszeczhronnie uzdolniony twórca, mając na uwadze sytuację społeczno-polityczną oraz odpowiadając na potrzeby jednostki, wniósł znaczący wkład w rozwój szeroko rozumianej kultury słoweńskiej. Za dominujące, a jednocześnie najważniejsze w historii narodu słoweńskiego, języka i literatury słoweńskiej, należy uznać jego działalność dydaktyczną, naukową i twórczość poetycką, które ukształtowały świadomość językową i tożsamość narodową Słoweńców.

Ogólnie uznaje się, według *Słownika terminologii językoznawczej* (STJ), że świadomość językowa to zdawanie sobie sprawy ze „społecznych norm językowych, co jest ważne zwłaszcza w momentach wahania się odnośnie do poprawności danej formy lub wyrazu” (STJ, 1968, 568). Świadome i poprawne użycie języka w sytuacjach społecznych jest jednak niewystarczające, aby zaistniała „społeczna świadomość językowa”, którą Danuta Bartol-Jarosińska definiuje jako „całość żywotnych w społeczeństwie – lub jakiejś grupie społecznej – sądów i wyobrażeń związanych z językiem w ogóle, czyli różnymi zjawiskami języka oraz jego funkcjonowaniem” (Bartol-Jarosińska, 1986, 27). Tymi zjawiskami języka będą omawiane w niniejszej pracy formy zdobywania wiedzy (o świecie i języku), pogłębianie kompetencji językowej, doświadczanie języka w literaturze i kulturze, które umożliwił Valentin Vodnik poprzez swoją działalność dydaktyczną, naukową i polityczną, doprowadzając do wzmocnienia świadomości narodowej Słoweńców oraz kształtowania się idei odrodzenia narodowego, która w czasach artysty zakładała uzyskanie autonomii języka i kultury słoweńskiej.

2. Valentin Vodnik i jego czas

Działalność Valentina Vodnika, przypadającą na rządy Józefa II, a później na dominację francuską na terenie Prowincji Iliryskich

(1809–1815)² można podzielić na kilka okresów. Pierwszy etap jego ścieżki zawodowej wypełniała praca duszpasterska i edukacja pod okiem Marka Pohlina (1735–1801), ważnej postaci, która dostrzegła talent poetycki Vodnika, ukształtowała go i wpłynęła na kierunek jego zainteresowań. W tym czasie powstały pierwsze wiersze, dzięki Pohlnowi opublikowane w czasopiśmie „Pisanice od lepeh umetnost” (1779–1781). Wśród nich znajdowały się *Zadovolni Kranjec* i *Klek*, utwory zasługujące na uwagę ze względu na swoją odmienność od jego późniejszych tekstów. Przejście do następnego etapu w karierze było związane z poznaniem w 1773 roku w parafii na Koprivniku barona Žigi Zoisa (Kos, 1990, 15; Mahnič, 2006, 15), drugiej ważnej postaci w życiu Vodnika, która mogła mieć wpływ na późniejszą rezygnację poety z pracy na stanowisku duchownego. Zois, mecenas kultury i przedsiębiorca, włączył Vodnika do zorganizowanego przez siebie kręgu intelektualistów (*Zoisov krog*, 1780)³ i zaangażował w prace na rzecz edukacji społeczeństwa. Z jego inicjatywy powstały wówczas kalendarze: *Mala pratika* (1798–1806) i *Velika pratika* (1795–1797) oraz pierwsza słoweńska książka kucharska *Kuharske bukve*⁴. Ten trzeci, najbardziej aktywny i płodny okres w karierze

---

2 Prowincje Iliryskie (fr. *les Provinces Illiryennes*) ustanowiono mocą dekretu Napoleona Bonaparte z 14 października 1809 roku (pokój w Schönbrunn) i do 13 października 1814 roku obejmowały tereny dzisiejszego Tyrolu, zachodniej Karyntii, części Dalmacji, tzw. Pogranicza Wojskowego, ówczesnej Krainy (w skład której wchodziły trzy regiony: Wewnętrzna Kraina – Notranjska, Dolna Kraina – Dolenjska i Górna Kraina – Gorejska), Gorycji i Gradyski, Triestu i Istrii, z siedzibą w Lublanie, miastem liczącym wówczas 12 000 mieszkańców, w którym urzędował Generalny Gubernator (cf. Klun).

3 *Zoisov krog* (krąg Zoisa) – grupa najwybitniejszych słoweńskich działaczy kultury. Jej członkowie (Anton Tomaž Linhart, Blaž Kumerdej, Valentin Vodnik, Jurij Japelj, Jernej Kopitar) pisali teksty naukowe, literackie i historyczne, podręczniki, słowniki, gramatyki, zajmowali się geologią, botaniką, poezją i dramatem. Ich głównym celem było skupienie się na języku słoweńskim jako duszy tożsamości narodowej (Vidmar, 2010, 21).

4 Kalendarze i poradniki poruszające tematy życia codziennego miały docierać do każdego, w tym także do niewykształconego czytelnika. Ich celem było pogłębianie znajomości języka słoweńskiego (krańskiego) i kształtowanie słoweńskiej tożsamości językowej. Publikacje zawierały nazwy dni, miesiący, podawały informacje dotyczące imienin, znaków zodiaku, faz księżyca, pogody. W strukturę kalendarza wpisane były również krótkie wierszyki na każdy miesiąc, epigramy,

Vodnika, przypadający na czasy francuskiego panowania na ziemiach słoweńskich, trwał do około 1815 roku. Był on wówczas aktywnym dydaktykiem i naukowcem, zajmował wysokie stanowisko w systemie edukacji, publikował podręczniki, prace naukowe i tłumaczenia oraz, po piętnastu latach przerwy, wiersze, wpływając w ten sposób na rozwój intelektualny, świadomość językową, postawy i wrażliwość Słoweńców. Po przejściu władzy przez Habsburgów Vodnik nie opublikował żadnego ważnego tekstu.

Valentin Vodnik żył i działał w okresie słoweńskiego oświecenia, którego początek, jak podaje Janko Kos (Kos, 1992, 57), datuje się na rok publikacji gramatyki Marka Pohlina pt. *Kraynska grammatika* (1768)⁵, a koniec na rok śmierci Vodnika i Žigi Zoisa (1819)⁶. Za najważniejsze osiągnięcia tego czasu uznaje się gramatykę Pohlina⁷ z 1768 roku, ważną ze względu na zawarte w niej treści programowe, oraz gramatykę Jerneja Kopitara (1780–1844) z 1809 roku (dwa lata przed gramatyką Vodnika), która położyła podwaliny pod dalszą kodyfikację języka słoweńskiego. W ogólnej ocenie oba te druki zdecydowały o ukonstytuowaniu się narodu słoweńskiego.

Napisana po niemiecku gramatyka Pohlina była pierwszym po gramatyce Adama Bohoriča (*Arcticae horulae succisivae*, 1584) tak obszernym

---

zagadki, życzenia oraz rady dotyczące m.in. obowiązków domowych czy pisowni liczb. Istotnym elementem był spis dat urodzenia i wieku właścicieli ziemskich, władców, ich dzieci, braci i sióstr oraz miejsca ich urzędowania.

5 Jože Pogačnik jako jeden z nielicznych za początek oświecenia w Słowenii uznaje publikację *Untersuchungen vom Meere* w 1750 roku, której autorem jest Žiga Popovič (1705–1774) (cf. Pogačnik, 1999, 171).

6 Zdaniem Janka Kosa wyznacznikiem oświecenia jest charakter publikowanych tekstów. Za oświeceniowe uznaje teksty wydawane w latach 1768–1830, a zatem od wydania gramatyki Pohlina do ukazania się pierwszego numeru czasopisma „Kranjska Čbelica”.

7 Marko Pohlin – mnich, autor wielu tekstów dydaktycznych i popularnonaukowych (*Abecedika*, 1765, *Bukovce za rajtengo*, 1781, *Bukve za brati... slovenskim žovnirjem*, 1788, *Kmetam za potrebo inu pomoč*, 1789, *Kratkočasne uganke*, 1799), trzyjęzycznego słownika (*Tu malu besedišče treh jezikov*), założyciel pierwszego słoweńskiego świeckiego czasopisma: „Pisanice od lepeh umetnost” (1797), nauczyciel Vodnika, organizator konserwatywnego kręgu Pohlina, do którego należał m.in. Janez Damascen Dev (cf. Pohlin, Marko).

opracowaniem zagadnień z zakresu języka krańskiego. Wielu badaczy, w tym Janko Kos, współcześni Pohlinowi Valentin Vodnik i Jernej Kopitar czy późniejsi France Kidrič i Alfonz Gspan⁸, nie przypisują jej jednak wysokiej wartości naukowej⁹. Wyżej ocenia się natomiast wstęp do gramatyki (Pohlin, 1970, 7–14), uchodzący za dokument „otwierający” oświecenie w Słowenii i pierwszy tekst słoweńskiego odrodzenia narodowego. Pohlin zawarł w nim główne założenia swego programu, podkreślając znaczenie narodu i narodowości, praw naturalnych człowieka, w tym także prawa do ojczystego języka i kultury. W wywodzie na temat słowiańskości i słoweńskości wyraził potrzebę wyodrębnienia i znajomości języka słoweńskiego. Myśl tę kontynuowano później w formie *Wojny o alfabet (Abecedna vojska)*¹⁰, a następnie w programie *Zedinjena Slovenija*¹¹ z 1848 roku.

Zdaniem France Kidriča wraz z publikacją programowego tekstu Pohlina rozpoczęła się „pierwsza faza słoweńskiego odrodzenia”¹², trwająca do 1819 roku (Kidrič, 1929–1938), określana dziś mianem „oświecenia”¹³. Prowadzona w tym okresie działalność dydaktyczna i kulturalna miała nie tylko przekazywać treści edukacyjne w języku słoweńskim,

---

8 Wyjątek stanowi Anton Slodnjak (Jahič, 2006, 227–229).

9 Kos zarzuca Pohlinowi m.in. wprowadzenie nowych zasad pisowni i wymowy w oparciu o odmianę lublańską języka słoweńskiego (Kos, 1992, 60).

10 Więcej: Gruda, 2023, 167–188.

11 *Zedinjena Slovenija* (1848) – program głoszący zjednoczenie ziem słoweńskich w jedno królestwo o nazwie *Slovenija*.

12 Nazwa „czasy odrodzenia” (*prerodna doba*) powiązana była z pojęciem „słoweńskie odrodzenie” (*slovenski prerod*) i odnosiła się do wszelkich działań na rzecz języka, literatury i kultury słoweńskiej na przełomie XVIII i XIX wieku. Używał jej France Kidrič i Anton Slodnjak (za: Vidmar, 2010, 131). Później, w 1909 roku, Ivan Grafenauer wprowadził termin „czasy oświecone” (*prosvetljena doba*) (Grafenauer, 1973, 169–170), a od drugiej połowy XX wieku przyjęto określenie „oświecenie” (*razsvetljenje*), obejmujące zjawiska obecne głównie w literaturze i sztuce słoweńskiej (uwzględniające zmiany zachodzące w historii). Termin ten obowiązuje do dziś (Vidmar, 2010, 131; Dolinar, 1978, 242–243). Polskie spojrzenie na dzieje pojęcia oświecenia w Słowenii i znaczenie pojęć pokrewnych przedstawia Damian Kubik w rozdziale: *Oświecenie (Słowenia)* w publikacji zbiorczej pt. *Leksykon idei wędrownych na słowiańskich Bałkanach XVIII–XXI wiek*.

13 Prekursorem działań odrodzeniowych w Słowenii był Janez Žiga Valentin Popovič, który już w połowie XVIII wieku myślał o niektórych fundamentalnych

lecz także integrować przedstawicieli różnych środowisk, poglądów, wyznań, co doprowadziło do wzmocnienia zarówno świadomości językowej, jak i tożsamości narodowej (Kos, 1979, 33–34). Jak pisze Luka Vidmar, równoległe ze świadomością jedności języka słoweńskiego dojrzewała świadomość jedności narodu słoweńskiego (Vidmar, 2010, 134), która po raz pierwszy została wyrażona w kręgu Zoisa (*Zoisov krog*), w książce Antona Tomaža Linharta (1756–1795) pt. *Poskus zgodovine Kranjske* wydanej w 1784 roku (Grdina, 1999, 235–236; Vodopivec, 2006, 20), pierwszej publikacji traktującej o Słoweńcach jako o narodzie w sensie historycznym. Następnym krokiem było ustanowienie Prowincji Iliryjskich, co znacznie przyspieszyło proces odrodzenia narodu słoweńskiego (Kos, 1996, 81; Grdina, 1999, 237), a później – jak podaje Kos – refleksje nad przyszłością Słoweńców, dopuszczające możliwość zjednoczenia z innymi narodami południowosłowiańskimi w XIX wieku (Kos, 1996, 74).

Idee odrodzeniowe kształtowały się także wśród innych narodów słowiańskich. Za cele stawiano sobie m.in. wprowadzenie języka narodowego do literatury wysokiej, szkół i przestrzeni publicznej oraz normalizację języka, która uwzględniałaby historię i aktualne potrzeby jego użytkowników (Dolinar, 1975, 79). Pomimo podobnych założeń realizacja idei odrodzeniowych przez narody słowiańskie była odmieniana. Zależała od historii, tradycji literackich czy sytuacji geopolitycznej. W Czechach, Polsce, Rosji i Dalmacji idea odrodzeniowa opierała się na długiej historii kraju i bogatej tradycji literackiej (Kos, 1986, 92–93), na terenach dzisiejszej Słowenii, Słowacji i Serbii – na działalności wąskiej grupy wykształconych przedstawicieli duchowieństwa i świeckich, w większości pochodzenia chłopskiego lub mieszczańskiego, zależnych od polityki Marii Teresy i Józefa II (Matl, 1964, 212). Niewątpliwie układ sił między państwami określała polityka mocarstw narzucających porządek w Europie. Na przełomie XVIII i XIX wieku działały dwa ośrodki sterowania i jednocześnie dwa ośrodki odrodzeniowe: Wiedeń i Petersburg. W pierwszym z nich rozwijał się ruch odrodzeniowy Słowian

---

problemach, takich jak tożsamość języka słoweńskiego, jedność językowa mieszkańców Krainy, Styrii, Karyntii oraz reforma alfabetu (Gspan, 1956, 352–353).

austriackich¹⁴, w tym części Serbów podporządkowanych władzy Józefa II. Po 1800 roku stolica monarchii Habsburgów odgrywała także rolę centrum kulturalnego i drukarskiego oraz miejsca zgromadzeń slawistów. W drugim – carska Rosja wywierała znaczący wpływ polityczny i kulturalny na prawosławne narody bałkańskie, zwłaszcza na Serbów i Bułgarów, które stopniowo otrząsały się z dominacji tureckiej (Matl, 1964, 211). Warto zwrócić uwagę na jeszcze jedną cechę różniącą tendencje odrodzeniowe w poszczególnych krajach słowiańskich. W Polsce i Serbii odrodzenie narodowe miało charakter polityczny i było związane z ruchami niepodległościowymi skierowanymi przeciw Rosji i Turcji. U Czechów i Słowenów działania, w których brał udział m.in. Vodnik, prowadzone były w obrębie kultury i nie były wymierzone w państwo austriackie w państwo austriackie (cf. Vidmar, 2010, 133; Sked, 2008, 183–233).

3. Działalność naukowa i dydaktyczna

Vodnik, któremu Pohlin wywróżył karierę poetycką, nie poświęcił swojego życia pisaniu wierszy. Wybrał inną drogę. Duży, jeśli nie największy obszar jego aktywności, zajmowała działalność dydaktyczna i naukowa. Był nauczycielem w szkole średniej, dyrektorem i kuratorem szkół elementarnych w Lublanie, badaczem języka, autorem kilku ważnych podręczników i książek naukowych opublikowanych w czasie francuskiego panowania (Kos, 1990, 156–157). Podręczniki zaczął pisać w 1806 roku na polecenie służbowe. Pierwszy dotyczył historii Krainy, Triestu i hrabstwa Gorycji (*Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz*), ukazał się w Wiedniu w 1809 roku i doczekał trzech wznowień (1817, 1820, 1825) oraz statusu podręcznika

---

14 Słowianie austriaccy, termin używany w odniesieniu do Słowian zamieszkujących tereny opanowane przez Austriaków, zwolenników austroslawizmu, popierających Rosję w jej antyturckiej polityce. Termin ten funkcjonował w czasie kształtowania się idei odrodzeniowych Słowian w XIX – pocz. XX w. („Lublanske novice”, „Naprej”, „Zora”, „Čas”, „Slovenec”, „Slovan”, prace historyczne, np. Skowronek, 1988, 333–441).

szkolnego. Do najważniejszych opracowań oświatowych należały pisane w języku słoweńskim dwa elementarze *Abezeda sa Perve shole* (1811) i *ABEZÉDA ali Asbuka, Das ABC-Buch, L'Abécé* (1812); gramatyka języka słoweńskiego *Pismenost ali Gramatika sa Perve Shole* (1811); tłumaczenie gramatyki języka francuskiego Charlesa François (Lhomonda *Éléments de la grammaire française*, 1780, 1810) pt. *Pozhétki gramatike to je Pismenosti Franzoske gospoda Lhomonda[...]: sa latinske franzoske shole v' Illirii* (1811b) oraz katechizm *Kershanski Navuk sa Il(l)irske Deshele* (1811, 1812). Powyższe książki były odpowiedzią na konieczność zaopatrzenia szkół w pomoce dydaktyczne do nauczania języka słoweńskiego oraz innych przedmiotów w rodzimym języku. Do wprowadzania słoweńskiego w placówkach oświatowych Krainy¹⁵ przekonywał władze Prowincji Iliryskich sam Vodnik, powołując się na reformy edukacji gubernatora Augusta de Marmonta (1810)¹⁶. Znajomość języka ojczystego była według niego kwestią fundamentalną, umożliwiającą zdobycie wykształcenia (Pogačnik, 1999, 169).

Vodnik miał świadomość, że słoweński nie jest językiem literackim. W raporcie na temat stanu szkolnictwa z 1812 roku¹⁷ mówił o nim *deželni jezik* (tj. miejscowy, tutejszy). Stwierdzał, że jest przedmiotem obowiązkowym, a dzieci słoweńskie uczą się go obok niemieckiego i francuskiego. Anton Aškerc, autor opracowania raportu, dodał w przypisie,

---

15 A nie dalmatyńskiego chorwackiego, jak było na innych terenach Prowincji Iliryskich (Wakounig, 2019).

16 Reforma z 4 lipca 1810 roku przewidywała utworzenie obok szkół podstawowych (*écoles primaires*) dwadzieścia pięć niższych (*gimnazija*) i dziewięć wyższych szkół średnich (*licej*) oraz dwie szkoły zawodowe (*écoles des arts et métiers*) w Lublanie i Zadarze. Wyższe szkoły średnie w Lublanie i Zadarze działały jako centralne – przyjmowały uczniów z innych prowincji i miały wyższy status, o czym stanowił osobny zapis (za: Orel, 2019, 78). Kształcono w nich słuchaczy na pięciu wydziałach, byli to lekarze, chirurdzy, inżynierowie, architekci, prawnicy i teologowie. Po pierwszym roku szkoły w Lublanie i Zadarze uzyskały rangę akademii (Ciperle, Vovko, 1987, 50).

17 W tekście *Vodnikovo šolsko poročilo iz l. 1812* wydawca Anton Aškerc, uznający Francuzów za przyjaciół, pełen wdzięczności wysoko wykształconemu Marmontowi za przychyłność narodowi słoweńskiemu proponuje nadanie którejś z nowych ulic Lublany, jako stolicy Prowincji Iliryskich, nazwy: „Francuska”, „Napoleona” albo „Marmonta”, lub nawet postawienie Francuzom pomnika („Ljubljanski zvon” 1903, r. 23, nr 6, s. 342, przyp. 1).

że pojęcia *deželni jezik* używał Vodnik tak jak wcześniej Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) i odnosił do języka ludu zamieszkującego ziemie słoweńskie, nie do języka urzędowego, literackiego jak niemiecki czy francuski (Vodnik, 1903, 343).

Vodnik wydał łącznie cztery podręczniki. W elementarzu *Abezeda* zamieścił materiał do nauki języka (alfabet, dzielenie wyrazów na sylaby) i wstępnej edukacji religijnej, czyli dziesięć przykazań, pięć warunków dobrej spowiedzi, teksty modlitw (porannej, przed szkołą, po szkole, wieczornej, wyznanie wiary), a także krótkie opowiadania służące kształtowaniu postaw, osobowości i relacji międzyludzkich.

Gramatyka *Pismenost ali...* była pierwszym słoweńskim podręcznikiem, w którym autor wyjaśniał zasady gramatyczne języka słoweńskiego za pomocą systematycznej terminologii słoweńskiej. Andreja Legan Ravnikar na portalu Fran (*Valentin Vodnik. Pifmenost*) podkreśla, że celem Vodnika było opracowanie gramatyki języka słoweńskiego (krańskiego) o wartości dydaktycznej, umożliwiającej naukę rodzimej mowy z książki nieobcojęzycznej (nie niemieckiej czy łacińskiej). Vodnik był przekonany, że dobra znajomość języka ojczystego pozwoli uczyć się języków obcych, wpłynie na rozwój języka literackiego i wzmocni świadomość narodową (Legan Ravnikar, 2015). *Pismenost* stała się podstawową pozycją dydaktyczną, obowiązującą do momentu wprowadzenia nowego porządku przez władze austriackie po upadku Napoleona.

Vodnika zajmowało także szerzenie znajomości języka słoweńskiego i świadomości językowej Słoweńców w publicystyce. W 1797 roku założył czasopismo „Lublanske novice”, w którym średnio raz na tydzień do 1800 roku publikował teksty dotyczące kultury, polityki, gospodarki oraz artykuły humorystyczne i pouczające, np. obszerny felieton na temat języka słoweńskiego i Słoweńców w świecie pt. *Povedanje od slovenskiga jezika*¹⁸. Jest to jeden z najważniejszych tekstów Słoweńca na temat świadomości językowej i tożsamości narodowej. Rozwija w nim myśl o początkach obecności Słowian (*Slovenci*) i Słoweńców (*Krajnci*) w świecie i wśród innych narodów słowiańskich (*slovenski narod*): „Skorej

---

18 Tekst ukazał się w periodyku „Lublanske novice” w 1797 roku (nr 83–102) i 1798 roku (nr 2–28).

vse ljudstva v' tim prostori so slovinci; to je krajnci, slovinci, hrvatje, dalmatini, bosnjaki, slavonci, slovaki". Zastanawia go pochodzenie Słowian i języków słowiańskich: „Slovenski jezic je v' perveh ali korenin-skeh besedah nekaj podoben Armenskimu inu Perziskemu”. Lingwista uwypatnia różnice między językami słowiańskimi i niesłowiańskimi, często przywołując przykład Niemiec i języka niemieckiego. Przechodzi też do bardziej szczegółowych zagadnień, jakimi są fakty historyczne dotyczące pierwszych cywilizacji, wędrówki ludów, zmieniające się warunki życia i relacje między narodami. Zagłębia się w toponomastykę, wyjaśniając znaczenie nazw miejscowości różnych krajów słowiańskich. Vodnik omawia również wygląd Słoweńca i cechy słowiańskiego charakteru. Píše o traktowaniu Słowian przez np. Awarów czy Turków, wyjaśnia wpływ wydarzeń historycznych na stosunki między Słowianami. W końcu porównuje słowiańskie języki. Zaznacza różnice w alfabetach, tłumaczy wyrazy „litera” i „słowo” na różne języki słowiańskie, wskazując ich bliskość znaczeniową, przedstawia krótką historię języka słoweńskiego, doceniając wkład Primoža Trubara, Jurija Dalmatina i Adama Bohoriča w jego rozwój. Wypowiada się także na temat gramatyki Marka Pohlina (nazywa go: „Oče Marko”). Mimo uznania wkładu Pohlina w utrwalanie świadomości językowej Słoweńców, w tym także tych niewykształconych¹⁹, Vodnik wyraźnie krytykował jego gramatykę m.in. za wprowadzenie niczym nieuzasadnionych form, które nie uwzględniały historii języka („vidi, de je potrebno tudi stare grammatikarje poslušati, kateri so pred njim pisali”), oraz za próbę narzucenia elementów języka niemieckiego czy chorwackiego („On je preveč nemšoval, namesti de bi bil slovenil. V enkatereh besedah je brez potrebe hrvatil”). W swoim tekście, publikowanym w kilku numerach „Lublanskih novic”, Vodnik przedstawił proces przemian politycznych i społecznych w Europie, porównywał języki i narody słowiańskie i niesłowiańskie oraz charakteryzował Słoweńców, wskazując kierunek rozwoju narodu słoweńskiego.

---

19 „Očetu Marku smo hvaležni za več reči. On je spet branje med ludmi raširal, od trideset let se skoro vsaki pastir inu pastarica brati naučila. Dosti bukv je med ludi dal; jezic semtarkje v' bukvah očistil, omečil, inu lepši perrezal” (Vodnik, 1798, 28).

4. Twórczość poetycka

Vodnik oddziaływał na Słoweńców, ich postawy i świadomość językową także poprzez twórczość poetycką. Jego pierwsze wiersze z 1779 roku można uznać za próbę uformowania własnej osobowości twórczej, jednak poeta bardziej koncentrował się na pracy naukowej i dydaktycznej. Dopiero po piętnastu latach, w 1806 roku, wydał książkę poetycką długi czas uchodzącą za pierwszy zbiór poezji napisanej po słoweńsku pt. *Pesme za pokušino*. Do najważniejszych wierszy z tego zbioru należą oda *Veršac* i utwór *Zadovoljni Krajnc*. W pierwszym wierszu poeta chwali piękno okolic góry Triglav i życie duchowe, drugiemu nadaje charakteru oświeceniowego – odwołuje się do racjonalizmu w kształtowaniu postaw Słoweńców, gwarantujących rozwój, szczęście i zadowolenie. W 1809 roku Vodnik wydał kolejny tom: *Pesmi za brambovce*, lecz dopiero dwa inne utwory, napisane w podobnym czasie, przyniosły mu sławę. Należała do nich oda na cześć Napoleona: *Ilirija oživljena* i jedyny wiersz poświęcony sztuce, w którym poeta wypowiada się jako twórca: *Moj spomenik*.

Większość utworów Vodnika napisana jest w duchu oświeceniowym, podkreślającym wagę racjonalnego podejścia do życia i bliskiego związku człowieka z naturą. Początkowo krótkie utwory poetyckie zamieszczone w kalendarzach (zagadki, epigramy) pełniły funkcję rozrywkową (m.in. dzięki wprowadzonym przez Vodnika wzorcu wiersza *alpska poskočnica*²⁰), a teksty prozatorskie miały informować i edukować. Odstępstwo stanowiły utwory opublikowane w pierwszym świeckim słoweńskim periodyku „Pisanice od lepeh umetnost” (1779–1781), pt. *Zadovoljni Krajnc* (ukazał się ponownie w tomie *Pesme za pokušino* w 1806 roku) i *Klek*.

Wiersz *Zadovoljni Krajnc* (1806), zdaniem Janka Kosa, jest „najbardziej wyrazistym i oryginalnym tekstem oświecenia słoweńskiego” (za: Cuderman, 2001, 324), który stanowi „wstęp ideowy do słoweńskiego renesansu narodowego” (Prijetelj, 1935, 1). Podmiot liryczny sławi w nim położenie kraju, pracę w polu, odzież, kuchnię, zabawę, a na koniec – zdolności Słoweńca do wykonywania różnego typu zawodów. Świat przedstawiany

---

²⁰ *Alpska poskočnica* – wiersz rytmiczny, dwustopowy amfibrach, znany z poezji ludowej (cf. Cuderman, 2001, 324).

w wierszu jest realny, stosunek człowieka do rzeczywistości – racjonalny, pragmatyczny. Podmiot liryczny nie dotyka problemów natury społecznej, politycznej czy psychologicznej („Zs vasko povele / mam židano volo / za branbo dežele, / al hoditi v šolo: / povsodi se macham / ko čverst korenak, / pa delam, pa baham, / pa pijem tobak”, Vodnik, 1997, 15) ani nie podejmuje kwestii natury estetycznej.

Drugim równie ważnym utworem o podobnej treści jest *Pesma za moje rojake*, znany jako *Dramilo* (1795, 1806), w tłumaczeniu na język polski *Pobudka* (tłum. S. Pollak). W wierszu podmiot liryczny zwraca się bezpośrednio do Słoweńca i namawia go do uczciwego życia zapewniającego szczęście i rozwój: „Krajnc! Tvoja zemla je zdrava, / za pridne nje lega najprava, / (...) Za vuk si prebrisane glave (...) / Glej stvarnica vse ti ponudi / li jemat od nje ne zamudi (Vodnik, 1997, 13)²¹.”

Za najlepszy tekst Vodnika uznaje się *Moj spomenik* (*Mój pomnik*, tłum. S. Pollak). Wiersz ten znacznie różni się od poprzednich, nawiązuje bowiem do motywu *Exegi monumentum* i jest niejako utworem podsumowującym życie i działalność poety. Vodnik zwraca się w nim do odbiorcy, lecz przedstawia siebie jako wybitnego poetę słoweńskiego i patriotę, który jest przekonany, że dzięki swoim zasługom pozostanie w pamięci Słoweńców na zawsze: „(...) Redila me Sava, / Ljubljansko poljé, / navdale Triglava / me sněžne kopé. (...) / Latinske, helénske, / tevtónske učim, / za pevke slovénske / živim in gorim. // Ne hčere ne sina / po meni ne bo, / dovolj je spomina: / me pesmi pojó” (Vodnik, 1997, 42–43)²².”

Cytowany wiersz, mimo wysokiej wartości artystycznej, nie przyniósł Vodnikowi tak dużej sławy jak oda napisana w 1809 roku na cześć Napoleona Bonaparte pt. *Ilirija oživljena* i opublikowana w 1811 (w gramatyce pt. *Pismenost ali Gramatika za perve šole*). Vodnik przedstawia w niej rozmowę Napoleona z uosobioną Ilirią, kobietą, która po niedawnym

---

21 Tłum. „Słoweńcze, kraj twój obfity / to radość dla pracowitych / (...) Do nauk głowę masz bystrą (...) / Natura dary ci składa, / przyjm bez wahania jej rady (Antologia, 1973, 42–43).

22 Tłum. „(...) Żywiły mnie razem / Lublana i Sawa, / natchnieniem mnie darzą / trzy szczyty Trzygława. (...) / Znam pieśni łacińskie, / niemieckie, i greckie, / lecz żyję i płonę / dla pieśni słoweńskiej. // Ni córki, ni syna / dla wiernej pamięci, / lecz każdy wspomina / i śpiewa me pieśni” (Antologia, 1973, 43–44).

przebudzeniu się ze snu opowiada swoją zapomnianą historię. Iliria jest przekonana, że dzięki Napoleonowi stanie się ważną częścią centralnej Europy: „Duh stopa v Slovence / Napoleonov, / en zarod poganja / prerojen, ves nov. (...) Ilirija v srcu / Evrope leži” (Vodnik, 1997, 34–35). Utwór ten, metaforycznie pokazujący ożywienie Słowian, przebudzenie ich ze stuletniej zależności, a zarazem dający wyraz wczesnej politycznej świadomości narodowej, sprawił, że Vodnik, zwłaszcza po upadku Napoleona, był uważany za zwolennika rządów francuskich, co przyczyniło się to do uniemożliwienia mu dalszej pracy na wysokich stanowiskach w szkolnictwie²³. W rzeczywistości Valentin Vodnik uważał utworzenie Prowincji Iliryjskich za szansę na odrodzenie Słoweńców i na rozwój języka słoweńskiego, sam zaś wiersz miał być formą zmobilizowania Słoweńców do pracy na rzecz własnej edukacji. W tym wierszu po raz pierwszy została poruszona kwestia politycznej świadomości narodowej, którą później zwerbalizowano w programie *Zedinjena Slovenija* z 1848 roku (cf. Čepič, 1979, 409).

Kształtowanie się świadomości językowej w okresie oświecenia w Słowenii odbywało się także poprzez uwrażliwianie na słowo poetyckie i wyrażanie piękna natury. W poezji Vodnika rolę taką odgrywają utwory o tematyce górskiej. To dzięki jego wierszom Alpy Julijskie z Triglavem, wodospad Savica i Bohinj stały się symbolami słoweńskości (inni twórcy wybierali je później, by przekazać treści związane z historią narodu słoweńskiego, np. *Krst pri Savici* France Prešerna, 1836; poemat w tłumaczeniu na język polski ukazał się po raz pierwszy w *Antologii poezji słoweńskiej* w 1973 roku [tłum. Marian Piechal], później w *Mah in srebro = Srebro i mech: antologia poezji słoweńskiej* w roku 1995 [tłum. Katari-na Šalamun-Biedrzycka], a następnie w zbiorze poezji France Prešerna

---

23 Valentin Vodnik, chcąc zrehabilitować się władzom austriackim za odejście na cześć Napoleona, napisał wiersz *Ilirija zveličana*; według Andreja Budala miał on „pocieszyć rozgniewaną macochę” (za: Jezernik, 2010, 24). W latach 1816–1817 powstało pięć wersji utworu, jednak żadna nie uzyskała zadowalającej autora formy końcowej. Być może dlatego wiersz został opublikowany dopiero po śmierci poety w 1859 roku (cf. *Valentin Vodnik*. W: *Literarni*). Głównym założeniem ideowym utworu była pochwała porządku, jaki zapanował w Europie po kongresie wiedeńskim (1814–1815), oraz przyjaznych stosunków między Habsburgami i Słoweńcami. Meritum i wzorce alegoryczne są takie same jak w odzie *Ilirija oživljena* (cf. *Vodnik, Valentin*).

pt. *Poezje* w 2022 roku [tłum. Katarina Šalamun-Biedrzycka]). Vodnik jest autorem najstarszego słoweńskiego wiersza poświęconego górcom, konkretnie okolicom Triglavu, pt. *Vršac* (1806), oraz prekursorem poezji o tematyce górskiej (*planiska poezija*). *Vršac* wywołał ogólne poruszenie odbiorców (porównywane z odbiorem wiersza *Ilirija oživljena*) z dwóch powodów. Pierwszym było zdanie: „Pod velikim tuki Bogam / Breztelesni bit želim”²⁴. Badacze, w tym Janko Kos, zastanawiali się, o jakiego boga tu chodzi – o chrześcijańskiego czy o bóstwo pomorskie i połabskie, Triglava (Kos, 1973, 389–412). Miało to znaczenie w kontekście badań na temat Triglavu i używania tej nazwy w literaturze i kulturze słoweńskiej oraz w innych kulturach, w tym polskiej (Trzygław). Również sam tytuł był intrygujący. Nazwa *Vršac* nie była zapisywana na mapach tamtego czasu, dlatego zadawano sobie pytanie, o którą górę chodzi²⁵. Analizowano szczegółły zapisane we fragmencie opisującym widok ze szczytu:

Na Veršacu doli sédi, / Neznán svét se teb odprè; / Glej med sivih plèš
v' srédi / Zarod **žlahtnih** rôž cvetè. / [...] Tukaj bistra Sava zvirá / Mati
pevske umnosti, / Jezér dvanajst kup nabira / **šola** zdrave treznosti. [...] /
Pod velikim tuki Bógam / Breztelesni bit **želim**, / **Čiste** sape sréd mej
krógam / Menim de na neb' **živím** (Vodnik, 1997, 23–24).

Vodnik skupia się w wierszu na indywidualnych przeżyciach związanych z kontaktem z naturą, dostrzega jej walory estetyczne i siłę. W tej głęboko emocjonalnej i estetyzującej poezji wskazał na możliwości szerokiego zastosowania języka słoweńskiego, który ma zdolność do wyrażania treści służących nie tylko edukacji i kształtowaniu postaw, lecz także uwrażliwianiu na piękno przyrody i języka.

24 Tłum. „Pod wielkim tutaj Bogiem / Bezcielesny być pragnę” (Vodnik, 1997, 24).

25 Jakob Aljaž twierdził, że *Vršac* to Kanjavec (2570 m n.p.m.), a kanonik Sušnik, że to Mali Triglav (2740 m n.p.m.). Po analizie twórczości Vodnika i danych odczytanych z map kustosz Alfons Müllner, w czasopiśmie „Annalen” (1808) zapisał, że istnieje wiele dowodów na to, że *Vršac* to Mali Triglav (cf. Orožen, 1899, 24–27).

5. Podsumowanie

Valentin Vodnik jako głęboko zaangażowany dydaktyk, naukowiec, poeta, publicysta, polityk, duchowny i alpinista znacząco wpłynął na stan świadomości językowej, poziom intelektualny i tożsamość narodową Słoweńców. Jednym z jego największych osiągnięć było opracowanie gramatyki języka słoweńskiego (krajińskiego) po słoweńsku, w formie dostępnej każdemu Słoweńcowi. Dzięki znajomości ojczystego języka Słoweńcy mogli zdobywać wykształcenie, uczyć się języków obcych, co wpłynęło na wzmocnienie ich świadomości językowej i tożsamości narodowej, tak istotnej w kształtowaniu idei odrodzenia narodowego. Vodnik był pierwszym językoznawcą słoweńskim, który wprowadził słoweńską terminologię do wyjaśniania zagadnień gramatycznych, wpływając w ten sposób na rozwój specjalistycznego języka, stosowanego w słownikach i podręcznikach. W rezultacie podniósł status słoweńszczyzny jako takiej oraz języka słoweńskiego używanego w szkołach (zreformowanego na przełomie 1810/1811 roku). Oddziaływał tym samym na dalszy rozwój systemu edukacji w Słowenii i wzrost poziomu edukacji Słoweńców.

Dzięki współpracy z przedstawicielami elit intelektualnych swego czasu (Marko Pohlin, Žiga Zois, Anton Tomaž Linhart i Jernej Kopitar) mógł się wykazać aktywnością na wielu płaszczyznach. Wydając podręczniki, słowniki, poradniki i kalendarze, a także teksty publicystyczne, kształtował postawy Słoweńców, rozwijał umysły i poszerzał wiedzę o świecie. Oddziaływał na rodaków także poprzez poezję. W imię realizacji idei odrodzenia narodowego motywował do działania na rzecz rozwoju języka i edukacji narodu słoweńskiego oraz uwrażliwiał, dostrzegając wartości estetyczne otaczającego go (zwłaszcza górskiego) świata. O zasługach Vodnika pamiętają Słoweńcy do dziś. France Prešeren (cf. Prešeren), chcąc okazać wdzięczność za jego wkład w rozwój języka słoweńskiego i świadomości narodowej, poświęcił mu wiersz pt. *V spomin Valentinu Vodniku*.

Literatura

- Antologia poezji słoweńskiej* (1973). Wyb. i opr. M. Piechal. Wrocław: Ossolineum.
- Bartol-Jarosńska D. (1986). *Świadomość językowa robotników warszawskich. Studium leksykalno-semantyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Čepič, Z. et al. (1979). *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ciperle, J., Vovko, A. (1987). *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Cuderman, V. (2001). *Branja 2, berilo in učbenik za 2. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Cygan, S. (2002). *Zagadnienie świadomości językowej w literaturze językoznawczej*. „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica”, nr 1(6), s. 47–54.
- Dolinar, D. (1975). *Temelji, cilji in metode literarne zgodovine pri Francetu Kidriču*. Lublana: Universytet Lublański. [Niepublikowana praca magisterska].
- Dolinar, D. (1978). *Urednikove opombe*. W: *France Kidrič: Izbrani spisi 2*. Red. D. Dolinar. Ljubljana: SAZU, s. 239–260.
- Gołąb Z., Heinz A., Polański K. (1968). *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN; w pracy jako STJ.
- Grafenauer, I. (1973). *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva družba. (Znanstvena knjižnica, Nova serija, 1).
- Grdina, I. (1999). *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja.
- Gruda, M. (2023). *Spory wokół języka słoweńskiego i ich wpływ na kształt literatury słoweńskiej w okresie romantyzmu*. „Poznańskie Studia Slawistyczne”, nr 25, s. 167–188.
- Gspan, A. (1956). *Razsvetljenstvo*. W: *Zgodovina slovenskega slovstva, I: Do začetkov romantike*. Red. L. Legiša. Ljubljana: Slovenska matica, s. 327–440.
- Honzak-Jahić, J. (2006). *Idejne prvine Kraynske grammatike (1768) Marka Pohlina*. „Slavistična revija”, rocznik 54, numer specjalny, s. 225–235.
- Jezernik, B. (2010). *Valentin Vodnik, „The First Slovenian Poet”: the Politics of Interpretations*. „Slovene Studies: Journal of the Society of Slovene Studies”, 32(1–2), s. 19–42.
- Kidrič, F. (1929–1938). *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kos, J. (1973). *Vodnikov Vršac in opisna poezija narave*. „Slavistična revija”, xx1/4, s. 389–412.
- Kos, J. (1979). *Tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu*. W: *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Red. B. Paternu i in. Ljubljana: Filozofska fakulteta, s. 27–36.
- Kos, J. (1986). *Razsvetljenstvo*. (*Literarni leksikon*. Študije, zv. 28). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kos, J. (1990). *Valentin Vodnik*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Kos, J. (1992). *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Kos, J. (1996). *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kubik, D. (2018). *Oświecenie (Stowenia)*. W: *Leksykon idei wędrownych na stowiańskich Bałkanach XVIII–XXI wiek*, t. 1: *Oświecenie, religia, racjonalizm*. Red. G. Szwat-Gylybowa, D. Gil, L. Miodyński. Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, s. 73–84.
- Legan Ravnikar, A. (2019). *Vodnik kot leksikograf: večbesedni leksemi v rokopisnem nemško-slovenskem slovarju*. W: *Oživljeni Vodnik: razprave o Valentinu Vodniku*. Red. A. Legan Ravnikar, I. Orel, A. Jelovšek. Ljubljana: Založba ZRC, s. 57–73.
- Mahnič, J. (2006). *Od Zoisa prek moderne do Kocbeka*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Matl, J. (1964). *Europa und die Slaven*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Orel, I. (2019). *Valentin Vodnik kot pisec jezikovnih učbenikov v slovenščini*. W: *Oživljeni Vodnik: Razprave o Valentinu Vodniku*. Red. A. L. Ravnikar, I. Orel, A. Jelovšek. Ljubljana: Založba ZRC, s. 75–93.
- Orožen, F. (1985). *Valentin Vodnik kot turist in turistiški pisatelj*. „Planinski vestnik”, nr 1/7, s. 97–104; 1/8, s. 115–22.
- Pogačnik, J. (1995). *Slovensko slovstvo v obdobju razsvetljenstva*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Pogačnik, J., Zadavec, F. (red.) (1999). *Slovenska književnost II*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Pohlin, M. (1970). *Predgovor h Kraynski gramatiki*. W: *Marko Pohlin, Žiga Zois, A. T. Linhart, Valentin Vodnik. Izbrano delo*. Red. J. Kos. Ljubljana: Mladinska knjiga, s. 7–14.
- Prijatelj, I. (1935). *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. Ljubljana: Merkur.
- Sked, A. (2008). *Metternich and Austria: An Evaluation*. New York: Palgrave Macmillan.
- Skowronek, J. (1988). *Historia Słowian południowych i zachodnich*. Warszawa: PWN.
- Vidmar, L. (2010). *Zoisova literarna republika. Vloga pisma v narodnih prerodih Slovencev in Slovanov*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.
- Vodnik, V. (1797). *Povedanje od slovenskiga jezika*. „Lublanske novice”, nr 83–102. <https://tinyurl.com/vvpovedanje> (19.02.2024).
- Vodnik, V. (1798). *Povedanje od slovenskiga jezika*. „Lublanske novice”, nr 2–28. <https://tinyurl.com/vvpovedanje> (19.02.2024).
- Vodnik, V. (1988). *Zbrano delo*. Red. J. Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Vodnik, V. (1997). *Zadovolne Krajnc: izbrano delo*. Wyb. i red. J. Koruza. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Vodnikovo šolsko poročilo iz l. 1812*. Priobčil A. Aškerc. „Ljubljanski zvon” 1903, r. 23, nr 6, s. 342–344.
- Vodopivec, P. (2006). *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.

Publikacije internetowe

- Klun, K. *Ilirske province*. W: *E-enciklopedija slovenske osamosvojitve, džavnosti in ustavnosti*. <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/ilirske-province/> (20.07.2024).

- Legan Ravnikar, A. (2015). *Valentin Vodnik. Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole*. W: *Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes. Različica 1.0*. Red. K. Ahačič. <https://fran.si/slovnice-in-pravopisi/11/1811-vodnik> (20.02.2024).
- Pohlin, Marko. W: *Slovenski biografski leksikon*. https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi4_43704/ (21.02.2024).
- Prešeren, F., *V spomin Valentinu Vodniku*. www.preseren.net/slo/3_poezije/14_v_spomin_vodnika.asp (12.03.2024).
- Starc, M. (2016). Pavel Knobl, avtor prve samostojne tiskane posvetne pesniške zbirke na Slovenskem. „Slovenščina v šoli” nr 3/4, s. 130–136. www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Q6ECWAQM (26.02.2024).
- Štefančič, N. Aleksander Bjelčevič: *Pesmi Valentina Vodnika lahko nekako primerjamo z dobrim rockom in rapom*. MMC RTV SLO. www.rtvlo.si/kultura/intervju/aleksander-bjelcevic-pesmi-valentina-vodnika-lahko-nekako-primerjamo-z-dobrim-rockom-in-rapom/477691 (20.07.2024).
- V proslavo Valentinu Vodniku. „Slovenec”, 28.06.1889, nr 146, s. 1–2. <https://www.kamra.si/mm-elementi/v-proslavo-valentinu-vodniku> (26.02.2024).
- Valentin Vodnik. *Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole. 1811*. <https://fran.si/slovnice-in-pravopisi/11/1811-vodni> (10.03.2024).
- Valentin Vodnik. W: *Literarni atlas Ljubljane. Prostor slovenske literarne kulture*. <https://pslk.zrc-sazu.si/sl/literarni-atlas-ljubljane/valentin-vodnik/> (21.07.2024).
- Vodnik, Valentin. W: *Slovenski biografski leksikon*. www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi797061/ (15.02.2024).
- Wakounig, B. *Bil je prvi na več področjih, tudi prvi časnikar*. „Novice”. www.novice.at/kultura/zgodovina/bil-je-prvi-na-vec-podrocjih-tudi-prvi-casnikar/ (10.03.2024).

- **MARLENA GRUDA** – holds a Ph.D. in Literary Studies and specializes in Slovene Literature. She graduated from the University of Silesia, and since 2016 has been employed in the Institute of Slavic Studies at the Jagiellonian University. Her book *Zaczynając od różnicy. Przemiany bohatera w powieści słoweńskiej po 1991 roku* came out with the Jagiellonian University Press in 2019. Gruda's academic interests include the history of Slovene literature, comparative approaches to literature, as well as literary translation. She has translated into Polish the prose of Vlado Žabot, the poetry of Milan Dekleva and Anja Golob, and the novels of Evald Flisar, Miha Mazzini, and Jasmin B. Frelih.